

- Strecker, G., Die Leidens- und Auferstehungsvoraussagen im Markusevangelium: ZThK 64 (1967) 16-39.
- Tyž, Literarkritische Überlegungen zum EYAGGELION - Begriff im Markusevangelium, in: Neues Testament und Geschichte (Sborník O. Cullmannovi), Zürich-Tübingen 1972, 91-104.
- Taylor, I., The Gospel According to St. Mark, London 1953.
- Trocmé, E., La formation de l'Evangile selon Marc, Paris 1967.
- Vielhauer, Ph., Erwägungen zur Christologie des Markus-evangeliums, naposl. v: tyž, Aufsätze zum Neuen Testament (ThB 31), München 1965, 199-215.
- Tyž, Geschichte der urchristlichen Literatur, Berlin-New York 1975.
- Weeden, Th. G., The Heresy that Necessitated Mark's Gospel: ZNW 59 (1968) 145-158.
- Weihnacht, H., Die Menschwerdung des Sohnes Gottes im Markus-evangelium (HUTh 13), Tübingen 1972.
- Wei3, J., Das älteste Evangelium, Göttingen 1903.
- Wellhausen, J., Das Evangelium Marci, Berlin² 1909.
- Wikgren, A., ARCHÉ TOY EYAGGELIOY: JBL 61 (1942) 11-20.
- Wilckens, U., Auferstehung, Stuttgart-Berlin 1970.
- Wohlenberg, G., Das Evangelium des Markus (KNT 2), Leipzig³ 1903.
- Zahn, Th., Einleitung in das Neue Testament, Bd. II, Leipzig³ 1924.

POHLEDY DO LUKÁŠOVY TEOLOGIE

Jiří Lukl

1. Víra a dějiny

Lukášova teologie je v úzkém vztahu k jeho psaným a ústně tradovaným zdrojům. Lukáš věří, že křesťanská víra spočívá na událostech spojených s Ježíšovým dílem a s životem apoštola, a proto chce podat i historickou zprávu o tom, co se dělo, aby tím utvrdil víru svých čtenářů. Historie má pro Lukáše základní důležitost ve svém správném časovém sledu.

Nedá se však mluvit o "historizaci" zvěsti evangelia. Lukášovi je cizí objektivní přístup k dějinám v dnešním moderním smyslu. Lukáš užívá historie ve službě teologie. "Lukášovi jako historikovi porozumíme teprve tehdy, když jej pochopíme jako teologa" (E. Käsemann). "Lukáš je jak historik, tak i teolog, ale nejvýstižněji se o něm dá říci, že je evangelista. To je výraz, který v sobě zahrnuje obě předešlá označení." (I. H. Marshall)

Klíčovým pojmem Lukášovy teologie je "spasení" (SÓTÉRIA). Spasení jako přítomná realita pro ty, kdo činili pokání a uvěřili v Krista, ale současně jako náznak budoucího požehnání spojeného s jeho parúsií. Lukáš byl především evangelista se zájmem vést lidi ke křesťanské víře, na základě spolehlivých zpráv o historických událostech. Nevěnuje se ani tak "dějinám spásy", spíše přináší svědectví o spasení, zjeveném v Ježíši Kristu a hlášeném prvotní církvi, o spasení, zakotveném v díle Ježíše, jako zkušenosti přistupné lidem.

Podstatnou část své teologické zvěsti hduje Lukáš na

tradici a nevytváří nějaká vlastní nová schéma. Bylo by jednostranné tvrdit, že Lukášovo dílo zobrazuje "raný katholicismus". Ani ve Skutcích apoštolských nenajdeme nikde zvláštní důraz na církev jako na instituci. Tam je církev především církví misijní, která žije a jedná pod vedením Duha svatého a v jeho moci.

Křesťanská víra je založena na událostech, které se staly v dějinách. Kdyby byla jen záležitostí myšlení, nebylo by třeba se Ježíšovým životem a první církvi zabývat. Biblické křesťanství se však zaměstnává interpretací božího zjevení v dějinách lidstva.

V případě Lukášova dvojdíla (L, Sk) autor sám hned v úvodu evangelia vysvětluje, jaké důvody jej vedly k sepisání (L 1,1-4). V souladu s tehdejšími literárními zvyklostmi uvádí evangelium slovy, která by se dala volně reprodukovat takto: "I když se již mnozí pokusili sestavit vyprávění o věcech, které se mezi námi daly, tak jak nám byly předány těmi, kdo byli od počátku očitymi svědky a služebníky toho slova, pokládal jsem i já za dobré, když jsem důkladně všemi těmi věcmi prošel, abych ti to v pravém sledu napsal, vzněšený Teofile, abys znal pravdu týkající se věcí, o kterých jsi byl informován." Dedikace spisu Teofilovi má mimo jiné vyjádřit, že se zde nepředkládá nějaké pokoutní učení (Sk 26,26).

Prolog ukazuje také, že Lukáš se neváže na své předchůdce, ani na jejich metody. Přistupuje ke svému úkolu nově. I rozsahem látky se liší od ostatních synoptiků. Sehá zpět, když do evangelia vkládá příběh Ježíšova narození (L 1-2), pokračuje pak sepisáním Skutků.

Prolog je psán dobrou řečtinou; odpovídá v určitém smyslu typické formě prologu. Lukáš nepopiratelně píše literární dílo, které je určeno i širší veřejnosti, ne pouze kruhu křesťanské církve.

2. Dějiny a inkarnace

Zvláštní důraz klade Lukáš na pojem "svědek". O dvanácti učednících (ve Sk) nepíše jako o vedoucích v církvi a nezmi-

nuje ani nějaké jejich postavení v hierarchii první církve. Zajímají ho především jako "očítí svědkové vzkříšení" a jako ti, kteří prožili mnohé s pozemským Ježíšem. Výraz "očítí svědkové" (L 1,2) má pro Lukášovu teologii podstatný význam. Vztahuje se v prvé řadě na apoštoly. Očítí svědkové byli s Ježíšem od začátku časově (Sk 1,2ln) i v prostorovém smyslu již od jeho galilejského působení (Sk 10,37nn, srov. Sk 1,8). Jejich hlavním posláním bylo, aby potvrdili skutečnost vzkříšení (Sk 1,2ln; 2,32; 3,15; 4,33; 5,32; 10,41; 13,31).

Proto Lukáš teolog musel být i historikem. Věděl, že víra, kterou hlásá, stojí nebo padá s historií Ježíše a s historií první církve.

Lukášův styl psaní namnoze připomíná styl Septuaginty. Lukášovy spisy v určitých rysech navazují na tradici Starého zákona. Je to patrné např. na způsobu, jak Lukáš vidí uskutečňování božích plánů v dějinách. Jeho dílo jako by zobrazovalo pokračování dějin zachycených Starým zákonem. Píše z určitého hlediska, které sleduje boží jednání v historických událostech. Proto je obtížné srovnávat Lukáše s antickými historiky.

3. Prameny

Evangelisté nebyli jen sběrateli pramenů, byli současně i teology, kteří pracovali na vlastní koncepcí evangelia a svobodně nakládali s látkou jim dostupnou.

Co se Lukášových zdrojů týče, nejpravděpodobnější stále zůstává teorie dvou pramenů, podle níž Lukáš čerpal z Markova evangelia a z druhého hlavního pramene, o kterém se všeobecně soudí, že jej užíval i Matouš. Uznává se domněnka, že za asi dvěma sty verší, které jsou společné Mt a L, avšak nemají paralely u Mk, je ztracený doklad, v teologické literatuře označovaný jako Q. Slovní rozdíly, které se najdou při srovnávání Mt a L, ukažují jednak na jejich redakční činnost, jednak se odhaduje, že každý evangelista mohl mít přístup k rozdílné recenzi tohoto zdroje. Navíc Lukáš čerpal ještě z dalšího zdroje (nebo zdrojů), někdy označovaného "L".

S touto Lukášovou zvláštní látkou je nutno zacházet zvláště opatrně. Tyto oddíly nejsou zcela homogenní. Materiál pravděpodobně pochází ze dvou okruhů tradice. H. Schürmann soudí, že část Lukášovy zvláštní látky pochází z tradice Q. Je evidentní, že Lukáš podrobil všechny své zdroje stylistické revizi.

Všeobecně se dá říci, že Lukáš většinu svých zdrojů usporádává do jednotlivých bloků podle zdrojů a jen zřídka kdy spojí látku ze dvou rozdílných pramenů. Tím se liší od Matouše, který sestavuje materiál z různých pramenů tématicky. Lze usuzovat, že Lukáš předává obsah svých zdrojů v podstatě nezměněný – až na některé výjimky, např. v pašijních příbězích (L 19-24).

Z Marka Lukáš vynechává jen dva delší bloky (Mk 6,45-8,26; 9,42-10,12), jinak se jej drží s minimálními odchylkami, až na chronologické a geografické údaje. Ježíšovu službu zasazuje do širokého kontextu římských a židovských dějin (L 3,1n), mnohé perikopy redakčně spojuje, detailly ho však zajímají už méně. Z těchto příčin se i obraz Ježíše a jeho učení u Lukáše poněkud liší od obrazu u Marka; především vidíme, že koncept "mesiašského tajemství" chybí.

Méně snadné je zjištování změn, které Lukáš eventuálně provedl ve svých dalších zdrojích. Co se pramenů Skutku tyče, je velice nesnadné dojít k nějakému závěru a určit je. Skutky jsou psány celkem jednotným stylem a je téměř nemožné najít předlukášovské rysy. Lukáš tu zřejmě čerpal z více zdrojů. Ve Sk 13-28 při popisování cest někdy mluví v první osobě množného čísla. Můžeme se domnívat, že jako základ příběhů byly použity zdroje z jednotlivých okruhů církve. Nelze to však uspokojivě vymezit. Četná kázání, která jsou uváděna v průběhu sepisování dějin první církve, chtějí zřejmě zdůraznit, že kázání byla integrální součástí zvěstovatelké a misijní činnosti první církve.

4. Teologický koncept

H. Conzelmann podal ucelený pohled na teologickou koncepci Lukášova dvojdíla svou monografií "Die Mitte der Zeit" (1954). I když některé z jeho dílčích závěrů jiní teologové vyvrátili, přece jeho dílo má pro studium lukášovských spisů základní význam.

Klíčovým pojmem Conzelmannova přístupu jsou "dějiny spásy" (Heils geschichte). Zatímco Marka popisuje jako "komentář ke kerygmatu" a Matouše jako teologa rozvíjejícího téma zaslíbení-naplnění, charakteristiku Lukáše vidí v tom, že přináší souvislý vývoj dějin spásy (Grundriss der Theologie des Neuen Testaments).

Conzelmannovy teze vycházejí z předpokladu, že první křesťané žili v naději na bezprostřední parusii Ježíše. Bylo nebezpečí, že silný eschatologický zájem prvotní církve bude nahrazen deziluzí, když k parusii nedojde podle očekávání. Na apokalyptické nadění měla navázat víra přizpůsobená životu ve světě, který ve své existenci pokračuje dál. Podle Conzelmanna se Lukáš s tímto problémem vypořádal ze všech pravokřesťanských teologů nejúspěšněji. Čas mezi dvěma příchody Ježíše na tuto zem, ve kterém církev žije, není třeba vidět negativně. Naopak, je to období s pozitivní náplní. Je to čas, ve kterém se postupně uskutečňuje předpověděný boží plán, zaslíbení se dál naplní. Lukáš upoutává pozornost církve na její úkoly, které jsou ji svěřovány a které pod vedením a v moci Ducha svatého má konat v současné době, až do chvíle náhlé parusie.

V Conzelmannově pohledu vidí Lukáš průběh světových dějin rozdělen do tří období: období Izraele, které trvalo do Jana Křtitele, včetně. Pak přišla doba činnosti Ježíše ("střed času") L 4,13; 22,3. A konečně období církve, jež dosud trvá. Celkovým záměrem Lukášových spisů bylo, aby nahradil naději bezprostřední parusie teorií o postupu křesťanských dějin různými obdobími. Posunul důraz v křesťanské víře z budoucnosti na minulost a současnosti dává pozitivní význam. Vykresluje naplnění zaslíbených spěsitelných událostí, které začaly služ-

bou Ježíše a pokračují činností církve.

Co se Skutků apoštolských týče, je Conzelmannovi svým postojem blízký E. Haenchen ("Die Apostelgeschichte", 81-103, 670-689). Zdůrazňuje, že Lukáš je předně a především teolog, spisovatel, který se snažil "vzdělávat" církev své doby, a že historické zřetele podřízoval tomuto účelu. Lukášovým zámkem bylo ukázat, jak se evangelium šířilo světem až do hlavního města tehdejšího světa, do Říma. Přitom pojednal o aktuálních problémech církve svých dnů, zvláště co se týče jejich vztahů k židovství. Pohané už nemusí přísně dodržovat zákon: jak bude však možné udržet návaznost a pokračování dějin spásy? Lukáš odpovídá, že představitelé církve neskoncovali s židovstvím, ale uchopili jeho pravý význam, a že je Bůh sám povolal do misie pohanů. Na druhé straně, když se církev jednou oddělila od židovství, už nestála v příznivé pozici před Římem jako židé a byla vystavena perzekuci. To-muto politickému problému Lukáš čelil tím, že ukázal, že křesťanství je pokračováním židovství, že je politicky bezúhonné a že jako takové bylo v apoštolské době uznávání i od úřadů.

M. Dibelius a C. K. Barrett upozorňují, že k Lukášovi máme přistupovat jako ke kazateli. Lukášův význam není v tom, že přetvořil křesťanskou zvěst do termínů "dějin spásy" (to našel už v tradici první církve), nýbrž že se ji snažil přiblížit svým čtenářům formou kázání, která v knize Skutků přednáší Petr, Štěpán nebo Pavel.

I. H. Marshall vidí spasení jako ústřední motiv celé Lukášovy teologie. Pojem "spasení" mu představuje klíč k Lukášově teologii. Ne dějiny spásy, nýbrž spasení samo je téma, kterým se Lukáš zabývá v obou svých spisech. Jazykově se to dá doložit zvláštním způsobem použití tohoto výrazu ve srovnání s ostatními evangelisty. Co do počtu výskytů se Lukáš neliší od ostatních evangelí (sloveso SÓZEIN: Mt 15x, Mk 14x, L 17x, Sk 13x). U Lukáše se však vyskytuje i ve významu "uzdravit" a "zachránit od nebezpečí". Slovesa užívá v duchovním smyslu, který vynikne přirovnáním s ostatními synoptiky. Výrazy "Spasitel" a "spasení" nenajdeme u Mt ani

Mk, avšak u L 6x a ve Sk 8x. Je pravda, že se tyto výrazy vyskytují i jinde v Novém zákoně. Je také pravda, že Lukáš je používá tak, jak je přejal ze svých zdrojů, a že sám jejich užití nerozvinul. Avšak pozoruhodná je právě jeho odlišnost v tomto bodě v porovnání s jinými synoptickými evangelii.

5. Koncept spasení

"Spasení znamená akci nebo výsledek vysvobození, nebo záchrany před nebezpečím či nemocí. Zahnuje v sobě bezpečí, zdraví a prosperitu. V Písmu můžeme sledovat pohyb od více tělesných aspektů směrem k morálnímu a duchovnímu vysvobození. Nový zákon zřetelně naznačuje, že člověk je poddán hříchu, ukazuje na nebezpečí hříchu, ale i na vysvobození, které lze nalézt výhradně v Kristu." (G. Walters)

V evangeliích v celé řadě případů znamená SÓZEIN uzdravení z nemoci, nebo vysvobození od jiného ohrožení života. Najdeme zde však i určité spojitosti mezi Ježíšovým uzdravováním a spasením, které lidem přináší. Společná je boží moc zjevená v Ježíši a vyvolávající víru (srv. L 6,9; 7,50; 8,36; 48,50; 17,19; 18,42. Obdobné příklady najdeme i ve Sk 4,9; 14,9; 27,20,31). Ježíšovo uzdravování je viděno jako součást jeho moci spasit člověka. Lukáš neopomene zdůraznit, v souladu s pohledem Starého zákona, že za spasením stojí boží moc, že záchrana člověka je božím dílem.

Lukášův pojem "spasení" navazuje na starozákonné pojetí. Když cituje Starý zákon, často užívá doslovné výroky ze Septuaginty (LXX). Úvodní dvě kapitoly evangelia vycházejí ze starozákonné zbožnosti a jsou psány v terminologii Septuaginty. H. H. Oliver (The Lucan Birth Stories) ukazuje, že příběhy narození obsahují hlavní téma Lukášovy teologie a že je Lukáš uvádí proto, aby ukázal záměr svého díla. Už zde, v samém úvodu, ukazuje, že základním zdrojem spasení je Bůh-spasitel (L 1,47). Boží Syn se narodil jako Spasitel, který přináší lidem svůj pokoj (L 2,11,14). Boží spasení, přicházející v Kristu, je sice určeno především pro boží lid, ale dosahne

i pohany (L 2,29-32).

Ústředním tématem Lukášových spisů je Ježíšova nabídka spasení. Výrok, který shrnuje celou zvěst jeho evangelia, zní: "Syn člověka přišel, aby hledal a spasil, co zahynulo (L 19, 10). Tímto veršem uzavírá Lukáš příběhy Ježíšovy činnosti v Galileji a Judeji. V perikopě o Zacheovi je na velice názorném příkladě shrnut význam a smysl Ježíšova poslání: přišel, aby spasil.

Lukášovy teologické důrazy objevujeme nejlépe ve srovnání s ostatními synoptiky. Každý z evangelistů má svůj vlastní přístup k tradici. Marek je soustředěn na osobu Ježíše. Vykreslí jej jako Krista a především jako Syna božího. Boží autorita Ježíše je zjevena těm, kteří dostali oči, aby ji viděli. Markovo evangelium obsahuje "tajemství epifanie". Výrazu "evangelium" užívá ve spojení s věcným obsahem svého spisu jako předpokladu k pochopení ústně zvěstovaného evangelia.

U Matouše převažují dvě hlavní téma. Především, že Ježíš je zaslibený Mesiáš Starého zákona. Zdá se, že Matouš chce ukázat židům, že Ježíš byl Mesiáš a že církev je pravým božím lidem. Jeho druhým výrazným tématem je Ježíšovo učení. Na rozdíl od ostatních evangelistů sestavuje tuto látku do tématických celků.

Na základě těchto srovnání nám vynikne téma spasení jako významný rys Lukášova evangelia a Ježíš jako ten, který lidem toto spasení přináší. Však Lukášův záměr je v podstatě obdobný jako záměr ostatních evangelistů. Každý se soustřeďuje na to, aby představil Ježíše jako Spasitele. Zatímco Marek zdůrazňuje osobu Ježíše, Matouš Ježíšovo učení (Jan ukazuje na věcný život v Ježíši), Lukáš se soustřeďuje hlavně na spasení, které v Ježíši k lidem přichází.

Po teologické stránce má svou velkou důležitost perikopa o Ježíšově vystoupení v synagoze v Nazaretě – L 4,16-30. V Lukášově evangeliu zahájil tento příběh Ježíšovu veřejnou činnost, je to vyhlášení jeho programu. Teologické motivy zde obsažené se v různých formách vyskytují v průběhu celého díla, až pak vyvrcholí v Zacheově perikopě (L 19,1-10).

Ježíš v synagoze cituje Starý zákon a mluví o jeho naplnění. Čas naplnění je zde charakterizován jako období spasení. Z citace Iz 61,2 přijímá především pozitivní část výroku, zmínka o "dnu pomsty Boha našeho" je v L 4,18n vynechána. Ježíšova služba se zaměřuje hlavně na spasení ve všech jeho kladných aspektech. Podobnou výpověď najdeme i v Ježíšově odpovědi Janovým učedníkům (L 7,22). Také zde jsou uvedeny výlučně Ježíšovy skutky záchrany a pomocí těm nejpřebrnějším lidem. Odpověď vrcholí tím, že se "zvěstuje evangelium chudým".

6. Evangelium a chudi

Zde se dostáváme k dalšímu významnému rysu Lukášovy teologie. Všichni trpící stojí v popředí zvláštěho zájmu Ježíše v celém Lukášově evangeliu. Výraz "chudi" (PTÓCHOI) vychází ze starozákonního významu slova: myslí se na ty, kteří jsou chudí, nemajetní, "utiskovaní", protože chudí byli v tehdejší době bezmocní před vykoristováním ze strany mocných a bohatých. Pojem chudý tak v sobě zahrnuje jak představu bezmoci, tak i závislosti na Bohu. Ti, kteří jsou chudí, jsou závislí na Hospodinově přízni. Jen Bůh sám může naplnit jejich potřeby.

L 4,18n dále zdůrazňuje, že Ježíš sám je vlastně naplněním proroctví. Když káže, přináší lidem spasení. Citát z proroka Izaiáše popisuje účinky jeho kázání v metaforeckých výrazech, jako vysvobození zajatců a vidění slepého. To vše nelze oddělit od Ježíše samého, od jeho osoby. Učedníci na cestě do Emmaus o Ježíši říkají, že "byl muž prorok, mocný v slovu i v skutku před Bohem i před lidmi" (L 24,19). Pohled na Ježíše jako na proroka byl v prvotní církvi běžný a že jej Lukáš sám přejímá, je patrné ze Sk 3,22n a 7,37.

Ježíšovo kázání manifestovalo moc Božího království. To je v souladu s pojetím božího slova ve Starém zákoně, které samo o sobě je mocné a vykoná boží vůli (Iz 52,10n). Slovo Ježíše je účinné tím, že přináší a přibližuje lidem království boží. Od této chvíle toto království působí a

v budoucnosti se zjeví v plnosti. To Bůh je při práci, když např. Ježíš uzdravuje nemocné (L 5,17). Proto ti, kteří to vidí, oslavují Boha, že navštívil svůj lid (L 7,16).

Víc než ostatní evangelisté zdůrazňuje Lukáš Ježíšovo stolování s celníky a jinými hříšníky, s lidmi, kterých se zbožní lidé stranili. Tím, že se Ježíš s nimi stýká a projevuje o ně svůj spasitelný zájem, demonstruje jednak boží lásku k těmto lidem a velikost božího odpuštění, ale také předznamenává účast na eschatologické hostině v království božím. Farizeové a zákoníci jej kriticky sledují a v příhodnou chvíli svoji nelibost dají zřetelně najevo.

U Marka (Mk 2,16) mají v souvislosti s Ježíšovým povolením celníka Lévího zákoníci a farizeové vůči Ježíšovu stolování s celníky a hříšníky svoje výhrady. V paralele u Lukáše (L 5,30) Ježíšovi odpůrci navíc ještě "reptají". Tím Lukáš rozdílnost postojů zdůrazní. Podobnou situaci vidíme i v L 15,1-2: Ježíš přijímá celníky a hříšníky, jí s nimi a farizeové a zákoníci se proti tomu bouří a "reptají". V Zacheově perikopě najdeme hned několik teologických motivů pro Lukáše příznačných: když Ježíš zavolal celníka Zachea se stromu dolů, že musí zůstat u něj v domě, ozývá se "repání" těch, kteří stáli okolo. Setkání s Ježíšem však přineslo Zacheovi i jeho rodině spasení (L 19,1-10). Tím, že Zachea označuje za "syna Abrahama", chce židům ukázat, že se Bůh ve své lásce sklání i k takovým lidem. Ježíšův zájem právě o takové lidí je v této souvislosti popisován výrazy (19,10) připomínajícími Pastyře, který hledá svůj rozptylený lid ("Zahynulé hledati budu, a zaplašenou zase přivedu..." Ez 34,16). Přibližně stejný obraz najdeme u L 15,3-7, kde Ježíš ospravedlňuje před farizei své stolování s hříšníky pomocí podobenství o nalezení ztracené ovce. Jeho posláním je, aby hledal ztracené a přivedl je zpět k Bohu.

Téma odpuštění a Boží lásky k hříšným lidem je obsaženo i v podobenství o marnotratném synu (L 15,11-32). Podobenství ukazuje boží lásku ke ztraceným lidem. Je to především Bůh, kdo se raduje, když ztracená ovce je opět nalezena, když se ztracený syn vrací (v. 24). Je to Bůh, kdo hledá a

zve ke spoluradosti i toho, který se domnívá, že je s ním všechno v pořádku, že spasení nepotřebuje (v. 28,32). Uvedené příklady z L 19 a L 15 patří k Lukášově zvláštní látce, ve které lze dobře sledovat jeho teologické důrazy.

Podobné myšlenky, které jsme si uvedli v předešlých příkladech, obsahuje i podobenství o večeři (L 14,15-24), kde pán domu nechává nakonec pozvat "chudé, chromé, kulhavé a slepé", když bohatí a vážení lidé jeho pozvání odmítli. Seznam zde vyjmenovaných lidí je podobný tomu, který uvádí L 4,18. To všechno naznačuje, že pozvání takových lidí na večeři je znamením skutečnosti, že se naplňují boží zaslíbení o spasení.

Lukáš také ukazuje zvláštní pozornost, kterou Ježíš věnuje ženám. V dobách, kdy pohrdání ženami nebylo nic neobvyklého, bylo Ježíšovo počinání výjimkou, které si Lukáš všímá ve více případech. V evangeliu uvádí dva příklady, kdy Ježíš přináší odpuštění a uzdravení ženám (L 7,36-50; 13,10-17). V obou případech to vzbudilo nevoli u farizeů. Lukáš jako jediný z evangelistů uvádí příběh o Marii a Martě (L 10,38-42) a o Ježíšově soucitu s vdovou z Naim, které vrátil jejího syna (L 7,11-17). Dále zmiňuje Marii Magdalenu (L 8,2), kterou Ježíš uzdravil z posedlosti dábly, ale zvláště zdůrazňuje místo žen, které Ježíši pomáhaly na jeho cestách (L 8,1-3). Jen Lukáš zmiňuje ženy, které plakaly pro Ježíše, když šel cestou na Golgotu (L 23,27n). I všechny tyto zmínky o Ježíšovu vztahu k ženám patří do rámce Lukášova evangelia, jehož celkovým záměrem také je "ukázat na šíři božího milosrdenství" (I. H. Marshall, Luke). Ježíšovy skutky milosrdného soucitu s trpícími a ponižovanými lidmi jsou vedle jeho učení nedílnou součástí evangelia.

V oddíle "blahoslavenství a běda" (L 6,20-26) Ježíš slibuje těm, kteří trpí a jsou haněni a pronásledováni, že prožijí proměnu svého nešťastného údělu. Hrozí však bohatým a úspěšným, že přijdou o své současné pozice. Sociální zaměření těchto výroků vynikne ve srovnání s blahoslavenstvími u Matouše (Mt 5,3-12), kde jsou zdůrazněny více duchovní ctnosti a jejich odměna. Tuto domněnkou potvrzuje řada oddílů

s podobným zaměřením. Např. Marie oslavuje Boha, protože "vladaře svrhl s trůnu a ponížené povýšil, hladové nasytil dobrými věcmi a bohaté poslal pryč s prázdnou" (L 1,52n). Podobenství o boháči mluví také o změně podmínek pro bohaté lidí (L 12,13-21), zatímco učedníci dostávají zaslíbení, že Bůh bude o ně pečovat (L 12,22-34). Také na hostině v domě farizeově Ježíš vypráví podobenství, které se týká záměny míst u stolu (L 14,7-11). I toto podobenství ukazuje spíš na budoucí mesiášskou hostinu a nechce jen učit dobrým společenským mravům. Hlavním oddílem, kde toto téma vynikne, je podobenství o boháči a Lazarovi. Není zde žádné zmínky o jejich zbožnosti či bezbožnosti, jenom se konstatuje, že v budoucím světě budou jejich role zaměněny (L 16,25).

Učení o bohatství a chudobě musíme vidět v jeho širším kontextu. Viděli jsme, že "chudí", kterým se zvěstuje evangelium, jsou lidé nemajetní a závislí na Bohu a na boží pomoci. Bohatými se miní lidé spokojení sami se sebou, kteří Boha nepotřebují. Klíč k porozumění podobenství o boháči je ve výroku: "Tak je to s tím, kdo si hromadí poklady a není bohatý před Bohem" (L 12,21). Navíc u Lukáše najdeme i důraz na dávání almužen (L 11,41; 12,33; Sk 9,30; 10,2.4.31) jako pozitivního postoje majetných. V první církvi byla jejich obdobou sbírka na chudé v Jeruzalémě, o níž mluví kniha Skutků (Pokorný). Ze vztahu k Bohu plyne nový vztah k majetku a k bližním.

7. Cesta k cíli

K dalším charakteristickým rysům Lukášova evangelia patří skutečnost, že Lukáš rozsáhlou část svého spisu (L 9,51-19,48) koncipuje jako "cestovní zprávu". Motiv cesty do Jeruzaléma je přítomný už u Marka, pouze v rozsahu jedné kapitoly (Mk 10, zvl. 17 a 32nn). Obsah "cestovní zprávy" je velice různorodý, sestává většinou z nemarkovské látky. Přitom se nedá říci, že by motiv cesty byl ve většině perikop přítomen. Avšak od L 9,51 je Jeruzalém na obzoru jako cíl Ježíšovy cesty, jako místo, kde musí Ježíš trpět.

Hlavním tématem oddílu je Ježíšovo učení, ve kterém se střídají instrukce učedníkům a diskuse s Ježísovými oponenty. Zatímco Matouš umisťuje rozpravy proti farizeům z Q do oblasti Jeruzaléma, Lukáš je užívá v "cestovní zprávě". V tom se odraží Lukášova redaktorská práce. Polemika proti farizeům a kázání evangelia lidem sociálně postiženým zdůrazňují boží milost.

8. Kázání evangelia

Hlavním tématem knihy Skutků apoštolských, stejně jako Lukášova evangelia, je evangelium o spasení. Téma a program druhé knihy je předznamenán slovy Sk 1,8: "... přijmete moc Ducha svatého, který na vás sestoupí, a budete mi svědky v Jeruzalémě a v celém Judsaku, Samařsku a až na sám konec země." Podle H. Conzelmann (Die Mitte, 128-139) měl Lukáš při sepisování Sk na mysli i zcela konkrétní záměr: chtěl ukázat, že křesťané nejsou žádní zločinci, že žijí v mezích římského zákona. Vzhledem k rozsahu a obsahu látky Skutků se však dá soudit, že autor seznamuje církev s obsahem křesťanské zvěsti a že ji vede k misijní pohotovosti.

Hlavním rysem Lukášova evangelia je Ježíšova zvěst o spasení a Ježíš sám, ústřední postavení ve Skutkách apoštolských zaujímají zase kázání učedníků o Ježíši a o jeho spasení. "Boží slovo" a jeho zvěstování je spojovacím článkem mezi obdobím církve a dobou Ježíše. "Je to vlastně Bůh sám, kdo podle svého plánu určuje běh "božího slova". Toto "boží slovo" spojuje čas církve s časem Ježíše. Zvěst o Ježíši přináší skrze víru odpustění hříchů a záchrannu na soudu. Tím je nalezena i spojnice, která spojuje obě epochy. A tak první kniha (která popisuje Ježíšův život jako dobu spásy) dovoluje a dokonce vyžaduje sepsání druhého dílu: zjevené spasení musí být kázáno všem národům. Tato misie slouží k probuzení viry a jí se dosahuje spasení" (E. Haenchen, Apostelgeschichte, 87n).

V kázáních, kterých je ve Skutkách uvedena celá řada a která by si zasluhovala zvláštní pozornost (viz např. U.

Wiickens, Die Missionsreden der Apostelgeschichte, 1961), jde především o to na základě starozákonních míst doložit, že Ježíš byl Mesiáš. Ve svém celku představují christologii tak, jak ji Lukáš přijímá a prezentuje ve své době. Vyvýšení Ježíše je základním a spojovacím bodem všech kázání ve Sk. Je to vyjádřeno i titulem Pán, který se u Matouše a Marka vyskytuje velice zřídka, zatímco u Lukáše je nejčastějším označením Ježíše.

Povýšení Ježíše a udělení titulu Pán má spasitelný význam. Spasení je ve Starém zákoně spojováno se jménem Jahve, Pán (Hospodin), který "odpustí přestoupení a na hřích nevzpomíná více" (Jr 31,34). Odpuštění je Lukášův charakteristický výraz pro obsah spasení. Protože Ježíš je Pánem – je zajedno s Bohem – má právo i odpoutstět. Povýšení Ježíše je tedy v Lukášově pohledu spasitelná událost.

Opětovně je v kázáních kladen důraz na skutečnost, že to byl Bůh, kdo Ježíše vzkřísil a vyvýšil. Je to v harmonii s Lukášovým pohledem, že za celým děním spásy stojí a jedná Bůh Otec. Ten toto důraz lze konečně sledovat v obou Lukášových spisech.

Když se káže evangelium, je to na boží příkaz (Sk 5,20). Také vyslání misionářů se děje z božího rozhodnutí a pod božím vedením (Sk 8,26; 9,10-12; 10,19n atd.). Pán otevírá srdce člověka, aby mohl přijmout zvěst evangelia (Sk 16,14). I příležitost k pokáni je božím darem (Sk 5,31; 11,18). Lukáš tak zdůrazňuje boží milost, která vede ke spasení. Evangelium je boží milostí (Sk 20,24) a skrze milost boží přicházejí lidé k víře (Sk 18,27).

9. Pokání

Vedle víry kladé Lukáš už ve svém evangeliu větší důraz než jiné evangelisté na potřebu pokáni. Jako jediný uvádí etické důsledky učení Jana Křtitele, když vysvětluje, co bylo miněno "ovocem pokáni" v praktickém životě (L 3,8-10-14). Také k výroku "Nepřišel jsem volat spravedlivé, ale hříšníky" (L 5,32) připojuje Lukáš "k pokáni" (na rozdíl od Mt 9,13).

I na mnoha dalších místech se slovo pokání vyskytuje jako Lukášův oblíbený výraz (L 13,3.5; 15,7.10; 16,30; 17,3n a vedle toho celá řada výskytů tohoto výrazu ve Sk), který naznačuje Lukášův teologický zájem a důraz na téma "pokání". Vzkříšený Pán pověruje své učedlníky, aby v jeho jménu "zvěstovali pokání na odpuštění hříchů všem národům" (L 24,47).

Co se výrazu "obrácení" týče, znamená tento u Lukáše spíš obrácení se k Bohu, než přijetí jiného způsobu života. Zvěst o Kristu má v jeho spisech především charakter rozhodování. "Obrácení" se ke Kristu neznamená zdokonalení přirozeného života, nýbrž ve svých důsledcích je to rozhodnutí "na život a na smrt" – jak je tomu už i ve SZ (Dt 30,19; 28,1nn). "Obrácení" je pro něj výrazem, kterým označuje pozitivní aspekt aktu pokáni (Sk 26,18-20). Výraz "obrácení" pro Lukáše není synonymem k výrazu "pokání", nýbrž označuje jeho pozitivní stránku (EPISTREFÓ, G. Bertram, ThWNT, 726-728). Je to výraz pro celý proces pokáni a víry v Boha.

10. Radost

Celým Lukášovým dílem zaznívá také motiv radosti. Radost provází slyšení zvěsti o spasení (L 2,10; 8,13), ale i vědomí, že něčí jméno je zapsáno v nebesích (L 10,20). Zachaeus přijímá Ježíše jako hosta do svého domu a to je důvod k radosti (L 19,6). Lidé, kteří sledují Ježíše při uzdravování nemocné ženy, se radují "ze všech těch slavných skutek" (L 13,17), protože boží pomoc je vždycky důvodem k radosti. L 15 je kapitolou o radosti z nalezení toho, co bylo ztracené. Ale tato radost je jen ozvěnou radosti z navrácení se hříšníka, který činí pokání (L 15,5.7.10.32). Tón radosti, který se ozývá v Lukášově evangeliu, zní pak i celými Skutky. To, co Ježíš v blahoslavenstvích o radosti učí (L 6, 22n), to si učedlníci teď mohou ověřovat v praxi a umí se radovat z toho, že "trpí protivenství pro jméno Pána Ježíše" (Sk 5,40n). Radost je zmínována nejen v souvislosti s misijním šířením křesťanské zvěsti (Sk 11,23; 15,3.31; 12,14), ale přichází také ve chvílích, kdy se lidé obracejí k Bohu (Sk 2,46; 8,8; 8,39; 13,48.52; 16,34).

Taková radost je obyčejně v přímé souvislosti s oslavováním Boha. Patří k výrazným rysům Lukášova evangelia, že různé příběhy často vyústí do chvály a oslavování Boha těmi, kdo jsou na příbězích účastníci buď přímo, nebo i jako pozorovatelé. Při narození Ježíše se radují jak andělé, tak i pastýři, a všichni oslavují Boha (L 2,13n.20). Podobně jedná i Simeon (L 2,28). Ježíšův triumfální vjezd do Jeruzaléma je provázen oslavováním Boha (L 19,37n), ale i jeho smrt způsobí, že přihlížející setník Boha velebí (L 23,47). A konečně učedníci, když se rozloučili s Ježíšem, vrátili se "s velikou radostí" do Jeruzaléma a přitom "chválili Boha" (L 24, 52n). Loučení nepřináší smutek, nýbrž radost. Ježíš zůstává učedníkům v mysli tak, jak jej viděli odcházet: jako ten, který jim žehná. V jeho žehnání zůstávají zde na zemi spojeni s ním v nebi a proto se mohou radovat. Proto také další život prvotní církve je ve Skutcích charakterizován výrazy radosti a chválení Boha v modlitbách.

Ve všech synoptických evangeliích je kladen důraz i na pozvání k následování Ježíše. Ti, kdo jej chtějí následovat, mají být připraveni vzdát se všeho (př. bohatý mládeneck Mk 10,21 a paral.). U Lukáše se tento příkaz stává ještě naléhavějším. Je to patrné při povolání učedníků (L 5,11.28), kteří opustili své domovy (L 18,28) a následovali Ježíše. Vyplývá to i z Ježíšovy odpovědi tomu, který jej chtěl následovat (L 9,57n): následování znamená rozhodné skoncování s minulostí. V důraznější formě zaznamenaná Lukáš i Ježíšův výrok o zřeknutí se všeho, chce-li být kdo jeho učedníkem (L 14,25-33). Co to může znamenat v praxi, je ukázáno na příkladě Zachea (L 19,8).

11. Závěr

Lukáš neměl přímé spojení s historickým Ježíšem a byl závislý na tradici. Dostupnou látku redakčně uspořádává, včetně kritického výběru. Ústředním tématem jeho díla je spasení. Pojem spasení je úzce svázán s dějinami. Lukášova teologie spočívá na historii v tom smyslu, že boží spasení se zjevilo v Ježíši Kristu uprostřed dějin. Teologie tyto

události reflektouje a vyjadřuje jejich význam.

Pro Lukášovu teologii je příznačné, že reflekтуje motivy ve starší tradici již přítomné, není pouhým předavatelem tradice, nýbrž ji také interpretuje do dané situace. Jeho podání je účinným základem a zdrojem misie těch, kteří ještě víry nedosáhli. Ve svém dvojdíle spojil popis příběhů o Ježíši a příběhů ze života prvotní církve. Ukazuje, že předěl mezi těmito dvěma údobími není zdaleka tak hluboký jako mezi dobou prorockou a dobou, ve které je kázáno evangelium. Dějiny spásy lze proto vidět spíš ve znamení "zaslibení a naplnění", než v trojdílném schématu, jak to předpokládá Hans Conzelmann.

Lukáš navzdory vši své individualitě budí dojem, že odraží pohled určité křesťanské komunity. Univerzalismus a jeho vztah k bohatství a chudobě byl pravděpodobně i postojem jeho církve. Mohl to být nějaký helenistický sbor v blízkosti Jeruzaléma (H. Schürmann).

Skutky apoštola jsou svědectvím o postupu a šíření božího slova, které přináší spasení. Jeho úspěšné hlásání "až na sám konec země" naznačuje, že to, co Ježíš začal učit a činit, jde světem dál.

Oba spisy jsou anonymní a neobsahují žádné informace, které by nám umožnily identifikovat autora. Od druhé poloviny druhého století je církevní pisatelé označují jako Lukášovy a míni tím Lukáše lékaře, společníka Pavlova. V každém případě to byl člověk, který se ve své práci dál vést Duchem svatým, a jeho svědectví se právem dostalo do biblického kánonu.